

В. О. Швець,
кандидат юридичних наук,
суддя Вищого господарського суду України,
заслужений юрист України

УДК 346.91:[334.7.4](477)

ПРАВО СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ ВІД РЕЙДЕРСЬКИХ НАПАДІВ

У статті на основі аналізу чинного законодавства розкривається право суб'єктів господарювання на судовий захист від рейдерських нападів. Визначено зміст цього права та особливості його реалізації в Україні.

Ключові слова: суб'єкт господарювання, право на судовий захист, рейдерське захоплення.

Метою проведення дослідження є вивчення сутності та змісту права суб'єктів господарювання на судовий захист від рейдерських нападів, особливостей його реалізації. Сьогодні захист прав і законних інтересів суб'єктів господарювання від рейдерських дій набуває все більшої актуальності, що обумовлюється існуванням такого суспільно небезпечного явища як рейдерство, сприятливим середовищем для поширення якого є корупція в державі, недосконале законодавство та правовий нігілізм самих господарюючих суб'єктів. Тому проблема права господарюючих суб'єктів на судовий захист від рейдерських нападів та захоплення залишається актуальною, що й обумовлює доцільність даної наукової роботи. При проведенні дослідження передбачається визначити структуру права на судовий захист суб'єктів господарювання та охарактеризувати його складові, з'ясувати окремі особливості реалізації права на судовий захист від рейдерських захоплення.

Дослідженню питання захисту суб'єктів господарювання від рейдерських нападів присвятили свої роботи О. Аушева, О. Беля-

невич, Ю. А. Берлач, Ю. А. Дорохіна, Ю. М. Крупка, Н. В. Никитченко, А. Смітюх, В. Шемчук, І. О. Тивончук, Д. Юровський. Водночас науковцями не було приділено достатньо уваги вивченню права господарюючих суб'єктів на судовий захист від рейдерських нападів, що вказує на актуальність даного дослідження та підтверджує його новизну.

Проголошення України правовою, демократичною, незалежною державою сприяло розвитку ринкової економіки та створенню необхідних умов для захисту прав і законних інтересів усіх суб'єктів господарювання. Відповідно до ст. 13 Конституції України держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом [1]. Відтак держава на законодавчому рівні взяла на себе зобов'язання щодо охорони та створення надійних умов для реалізації прав і свобод суб'єктів господарювання. В продовження наведеного конституційного положення ч. 5 ст. 55 Конституції України визначено, що кожен має право будь-якими не забо-

роненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Зі змісту цієї статті видно, що судовому захисту підлягають будь-які права й інтереси суб'єктів господарської діяльності незалежно від рівня нормативно-правового акта, в якому вони закріплені. Конституційне право кожного на судовий захист означає, що будь-яка особа може подати скаргу про порушення її прав і свобод до відповідного суду, а останній зобов'язаний її прийняти, розглянути по суті і винести законне й обґрунтоване рішення [2, с. 183].

Аналіз чинного законодавства свідчить, що в матеріально-правовому аспекті право на захист взагалі включає в себе наступні елементи: 1) можливість особи, право якої порушене, використати не заборонені законом засоби примусу на порушника, у тому числі і за допомогою самозахисту; 2) можливість особи, права якої порушені, звернутися до компетентного органу (державного чи іншого) з вимогою про захист порушеного права [3, с. 770]. Отже, до кола усіх можливих не заборонених способів захисту прав і законних інтересів господарюючих суб'єктів, до яких входить звернення до правоохоронних та адміністративних органів, оскарження дій (бездіяльності) органів державної влади в порядку підпорядкування, самозахист (самостійно, без звернення до відповідних державних органів), а також судовий захист.

Серед наведених способів захисту суб'єктів господарювання найефективнішим способом врегулювання конфлікту у сфері господарських правовідносин є звернення учасників цих правовідносин до відповідного судового органу за захистом їх порушених, оспорюваних або не визнаних прав та інтересів. Право на судовий захист є одним із значимих прав серед усіх прав, якими наділені господарюючі суб'єкти. Саме в судовому порядку є можливим найефективніше захистити права і законні інтереси суб'єктів господарювання, оскільки правосуддя здійснюється компетентним органом – судом, рішення якого є обов'язковим до виконання на території України, як це зазначено в ст. 124 Конституції України [1].

У загальній теорії права право на судовий захист визначається як спосіб захисту прав, свобод і законних інтересів учасників суспільних відносин – фізичних та юридичних осіб [4, с. 29]. Відтак право на судовий захист суб'єктів господарювання можна визначити як один із способів захисту прав і законних інтересів осіб, що здійснюють господарську діяльність у відповідному судовому органі залежно від його підвідомчості.

Відомо, що усі спори, які виникають з господарських, земельних (за винятком тих, що віднесені до компетенції адміністративних судів), корпоративних правовідносин, а також справи про банкрутство віднесені законодавцем виключно до компетенції господарських судів. Саме конфлікти, які виникають (або штучно створюються) в господарських, земельних, корпоративних правовідносинах, використовуються рейдерами з метою подальшого захоплення господарюючого суб'єкта. Крім того, нападники з успіхом використовують такий інструмент, як банкрутство, який дозволяє отримати повний контроль над суб'єктом господарювання. Таким чином, судовий захист суб'єктів господарювання від рейдерських захоплень здійснюється в господарських судах, до підсудності яких і віднесені ці спори, а також розгляд справ про банкрутство.

Досліджуючи питання права суб'єктів господарювання на судовий захист від рейдерських захоплень, слід зазначити, що чинне законодавство України саме такого права господарюючих суб'єктів не передбачає. Однак відсутність законодавчого закріплення права суб'єктів господарювання на судовий захист від рейдерських захоплень не свідчить про неможливість його здійснення.

Загальновизнаним є факт існування цього суспільно небезпечного явища в Україні, відомі і його наслідки для суб'єктів господарювання, оскільки метою рейдерських захоплень переважно є об'єкти нерухомості, засоби виробництва, цінне устаткування та інше майно господарюючих суб'єктів, які використовуються в господарській діяльності. Рейдерство є комплексом дій, кінцевою метою яких є заволодіння засобами вироб-

ництва, нерухомістю та іншим майном, тому право на судовий захист господарюючих суб'єктів впливає з необхідності зберегти та убезпечити майно від рейдерських нападів та захоплень. Відтак право на судовий захист є одним з найважливіших прав, які забезпечують законні інтереси суб'єктів господарювання [5, с. 687].

Окрім того, право на судовий захист від рейдерства являється складовою права на судовий захист господарюючих суб'єктів, оскільки воно реалізується господарюючими суб'єктами у відповідному судовому органі та у встановленому процесуальному порядку, в якому здійснюється реалізація права на судовий захист від будь-яких порушень прав і законних інтересів суб'єктів господарювання. Таким чином, право на судовий захист суб'єктів господарювання від рейдерських нападів слід розглядати саме як право на судовий захист окреслених суб'єктів.

Право на судовий захист суб'єктів господарювання забезпечується відповідними гарантіями. За загальним правилом, усі гарантії визначаються як умови і засоби забезпечення встановлених Конституцією і законодавством суб'єктивних прав [6, с. 35]. Отже, гарантіями права на судовий захист суб'єктів господарювання є умови і заходи, встановлені Конституцією та законодавством України з метою забезпечення їх прав і законних інтересів. Так, право на судовий захист суб'єктів господарювання ґрунтується на положеннях ст. 13 Конституції України, яка вказує, що держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів господарювання, впливає зі ст. 55 Основного Закону, а також ст. 124, яка визначає, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі [1]. Крім того, гарантії права на судовий захист встановлюються безпосередньо в процесуальному законодавстві і забезпечують реалізацію цього права кожним конкретним суб'єктом господарювання. До процесуальних гарантій, які

забезпечують реалізацію права на судовий захист суб'єктів господарювання, слід віднести право на звернення до суду за захистом порушених прав та інтересів, встановлення системи процесуальних прав, якими користуються суб'єкти господарювання під час розгляду справ, котрі виступають у процесуальній ролі позивача або відповідача.

Право на судовий захист суб'єктів господарювання має свою структуру, яка складається з декількох елементів. Так, В. Сердюк вказує, що поняття права на судовий захист має комплексний характер і містить у собі основні елементи правосуддя, до яких, зокрема, слід віднести: 1) закріплену законом можливість особи звернутися до суду з вимогою про захист її порушеного права; 2) орган правосуддя, здійснюючи судочинство у відповідній формі, у такий спосіб реалізує судову владу; 3) право здійснювати правосуддя належить тільки судовим органам, оскільки присвоєння функцій правосуддя ким-небудь іншим, а також делегування функцій судів не допускається; 4) необхідність установлення юридичного і фактичного обґрунтування в суді заявленої вимоги шляхом реалізації конституційних і законодавчих приписів [7, с. 101].

Кожний суб'єкт господарювання наділений правом звернутися до суду за захистом його порушених, оспорюваних або не визнаних інтересів. При цьому необхідно зазначити, що право господарюючого суб'єкта на звернення до суду можна розглядати як абстрактне право на звернення до суду за захистом своїх прав, тобто можливість звернення учасників господарських відносин до відповідного судового органу, передбачену законодавством. Крім того, право на звернення до суду можна розглядати як безпосередню можливість звернення конкретного учасника господарських відносин у разі порушення його прав та охоронюваних законом інтересів, що вказує на процесуальну змістовність права господарюючого суб'єкта на звернення до суду. Так, процесуальний зміст права на судовий захист суб'єктів господарювання, у тому числі від рейдерських нападів, можна умовно поділити на основні елементи.

Перший елемент – звернення суб'єкта господарювання до суду з вимогами про захист порушених прав та оспорюваних інтересів, викладеними у позовній заяві, яка повинна мати письмову форму, а її зміст відповідати вимогам процесуального законодавства. Реалізація права на звернення до суду здійснюється шляхом подання позовної заяви. Звернутися до господарського суду з позовом означає подати заяву, адресовану суду, в якій викладене прохання щодо розгляду спору про оспорюване право і охоронювані законом інтереси або про запобігання можливим порушенням.

Другий елемент – користування усіма процесуальними правами під час розгляду судом справи, які гарантовані відповідно до процесуального законодавства. Так, відповідно до ст. 22 Господарського процесуального кодексу України сторони наділені правом знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії, брати участь у господарських засіданнях, надавати докази, брати участь у дослідженні доказів, заявляти клопотання, давати усні та письмові пояснення господарському суду, наводити свої доводи і міркування з усіх питань, що виникають у ході судового процесу, заперечувати проти клопотань і доводів інших учасників судового процесу [8]. Водночас законодавець застерігає, що сторони зобов'язані добросовісно користуватися належними їм процесуальними правами, виявляти взаємну повагу до прав і охоронюваних законом інтересів другої сторони, вживати заходів до всебічного, повного та об'єктивного дослідження всіх обставин справи (ч. 3 ст. 22) [8].

Третій елемент – оскарження судового рішення до апеляційної та касаційної інстанції. Особливість цього елемента полягає у тому, що він є складовою права на судовий захист та водночас виступає однією із гарантій реалізації цього права як одна із засад судочинства в Україні, що може бути обмежена лише законом [9, с. 211]. Так, ст. 129 Конституції України до основних засад судочинства віднесене забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення су-

ду, крім випадків, встановлених законом [1]. Наявність цього принципу серед основних засад судочинства позитивно відображається на функціонуванні системи правосуддя в цілому, забезпечує дієвість інших засад судочинства, зокрема законності судових рішень. Ефективність судового захисту прямо залежить від можливості повторного перегляду справи іншим складом суду, а також контролю за додержанням вимог закону під час ухвалення рішення з боку вищих судів [10].

Четвертий елемент – виконання судового рішення. У зв'язку з цим, за умови задоволення позовних вимог, важливо наголосити на тому, що судовий захист прав та інтересів господарюючих суб'єктів не завершується прийняттям судового рішення. Ухвалене судом рішення визначає права та обов'язки осіб, які беруть участь у справі, надає безумовний і безспірний характер правовідносинам між ними [11, с. 81]. Виконання судового рішення є завершальним у структурі права особи на судовий захист і, власне, є тією метою, заради якої особа звертається до суду з позовом. Без права на виконання судового рішення структура права на судовий захист не мала б логічного завершення і мотивації [3, с. 772]. Тому рішення суду має бути виконаним, адже без цього судовий процес є незавершеним, оскільки кінцевим і головним результатом будь-якого судового процесу є поновлення порушених прав і свобод чи відшкодування завданої шкоди [12, с. 142].

Слід зазначити, що суб'єкти господарювання мають право на звернення за судовим захистом своїх прав та інтересів від рейдерських захоплень не лише за умови наявності порушеного права, а й з метою вжиття превентивних заходів щодо захисту від рейдерських захоплень. Більш того, факт порушення прав і охоронюваних законом інтересів встановлюється виключно судом у відповідному судовому рішенні. Таким чином, право господарюючих суб'єктів на звернення до суду за захистом їх прав та інтересів, у тому числі від рейдерських нападів, не залежить від конкретного факту посягання на охоронювані права та інтереси, оскільки встанов-

лення цього факту здійснюється судом на підставі доказів, наданих сторонами у справі, про що приймається відповідний судовий акт.

Окрім того, судовий захист суб'єктів господарювання від рейдерських нападів може здійснюватися в межах позовного провадження та в межах розгляду справи про банкрутство. В позовному провадженні суб'єкт господарювання, метою якого є протидія рейдерському нападу, може виступати як у ролі позивача, так і відповідача. Однак у межах розгляду справи про банкрутство такий господарюючий суб'єкт завжди буде мати статус боржника, який нібито неспроможний виконати зобов'язання протягом встановленого законом строку.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що право суб'єктів господарювання на судовий захист від рейдерських захоплень є складовою їх права на судовий захист, під яким слід розуміти один із можливих способів захисту прав і законних інтересів осіб, що здійснюють господарську діяльність, у відповідному судовому органі залежно від його

підвідомчості. Право на судовий захист суб'єктів господарювання від рейдерських нападів є одним із ефективніших способів захисту прав і законних інтересів осіб, що здійснюють господарську діяльність. Воно може бути реалізоване у процесуальному статусі відповідача або позивача, котрим чинний Господарський процесуальний кодекс України надає рівні можливості реалізації права на судовий захист, у тому числі від рейдерських нападів, що, безумовно, є позитивним здобутком у сфері боротьби з рейдерством як найнебезпечнішим явищем, що загрожує не лише кожному окремому господарюючому суб'єкту, а й державній економіці в цілому. Важливою особливістю права господарюючих суб'єктів на звернення до суду за захистом від рейдерських нападів, є те, що воно не залежить від наявності конкретного факту посягання на охоронювані права та інтереси, оскільки встановлення цього факту здійснюється судом на підставі доказів, наданих сторонами у справі, про що приймається відповідний судовий акт.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Никитченко Н. В. Захист інтересів суб'єктів господарювання як платників податків / Н. В. Никитченко // Науковий вісник Національного університету Державної податкової служби України: Економіка, право. – 2011. – № 3(54). – С. 182–187.
3. Шевчук З. І. Структура права на судовий захист трудових прав [Електронний ресурс] / З. І. Шевчук // Електронне наукове фахове видання «Форум права». – 2012. – № 2. – С. 769–773. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12sziztp.pdf>.
4. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол. редкол.) [та ін.]. – К. : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2003. – Т. 5 : П–С. – 736 с.
5. Перекрестная О. О. Зловживання правом на подання позову в господарському процесі / О. О. Перекрестная // Вісник Донецького національного університету. – Серія Економіка і право. – 2010. – № 2. – Т. 2 – С. 683–689.
6. Шаповал Т. Про визначення конституційних гарантій суб'єктивних прав / Т. Шаповал // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2010. – № 2(18). – С. 35–40.
7. Сердюк В. Право на судовий захист у контексті змагальності сторін / В. Сердюк // Слово національної школи суддів України. – 2012. – № 1 (1). – С. 101–110.
8. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 р. № 1798-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.
9. Антонюк О. І. Особливості реалізації права на оскарження судових рішень у цивільному процесі України / О. І. Антонюк // Правничий часопис Донецького університету. – 2011. – № 1(25). – С. 211–217.
10. Кройтор В. А. Принцип забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду [Електронний ресурс] / В. А. Кройтор // Право і безпека. – 2009. – № 1. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2009_1/PB-1/pb-1_37.pdf.

11. Гаврік Р. О. Законна сила судових рішень судів апеляційної та касаційної інстанцій у цивільних справах / Р. О. Гаврік // Приватне право і підприємництво. – 2010. – Вип. 9. – С. 81–84.

12. Бернатович К. В. Виконавче провадження як завершальна стадія судового процесу / К. В. Бернатович // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб. наук. праць. – 2010. – № 4 (43). – С. 137–143.

Швец В. А. Право субъектов хозяйствования на судебную защиту от рейдерских атак.

В статье на основе анализа действующего законодательства раскрывается право субъектов хозяйствования на судебную защиту от рейдерских атак. Определено содержание данного права и особенности его реализации в Украине.

Ключевые слова: субъект хозяйствования, право на судебную защиту, рейдерская атака.

Shvets V. A. The right of the judicial protection of the entrepreneurs from the raider attacks.

In the article the existing economy legislation is analyzed. On the grounds of the made analysis the right of the judicial protection of the entrepreneurs from the raider attacks is defined. The particular properties of realisation of this right in Ukraine is designated.

Key words: entrepreneurs, the right to judicial protection, raider attack.
